

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆ ՓՈՒԼԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ. ԹԱԹՈՒԼ ԿՐՊԵՅԱՆԻ ԵՎ ԻԳՈՐ ՍՈՒՐԱՂՅԱՆԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իրինա Բարսեղյան-Կրպեյան՝

Բանալի բառեր՝ ազգային-ազատագրական պայքար, Ղարաբաղյան շարժում, ցուցարար, Գետաշեն, գորբաչովյան վերակառուցում:

Գորբաչովյան «վերակառուցման» ընթացքում սկսվեց հայ ազգային-ազատագրական պայքարի նորագույն փուլը՝ Ղարաբաղյան շարժումը: Խորհրդային տարիներին մի քանի անգամ բարձրացված, սակայն լուծում չստացած արցախյան հիմնահարցը, որի առանցքը Մայր Հայաստանին վերամիավորվելու արցախահայության արդար պահանջն էր, ոտքի հանեց հայ մտավորականության ստվար հատվածին, ապա ողջ ժողովրդին: Սկզբում գաղտնի, այնուհետև՝ բացահայտ ժողովրդական պայքարն ուղղված էր 70-ամյա վաղեմության ազգամիջյան հարաբերությունների ոլորտում խորհրդային իշխանության բացթողումներն ու կատարած սխալները շտկելուն, ոտնահարված ազգային արժանապատվությունը վերականգնելուն, հայրենի հողն ու հայրենակիցների պատիվը պաշտպանելուն:

1985 թվականից ՀԽՍՀ-ում, ԼՂԻՄ-ում և Ադրբեջանի հայաբնակ շրջաններում ընդհատակում գործող փոքր խմբերի միջոցով ծավալվում էր Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին վերամիավորելու նախապատրաստական գաղափարական-քարոզչական շարժումը՝ ճշմարտացիորեն լուսաբանելով արցախյան հիմնահարցի խեղաթյուրված պատմությունը, ըստ այդմ՝ բարձրացնելով հասարակության իրազեկվածության մակարդակը, գտնելով համախոհներ, հայթայթելով դրամական միջոցներ՝ պայքարին նոր թափ հաղորդելու, հայրենակիցների ֆիզիկական անվտանգությունը պաշտպանելու համար զենք-զինամթերք ձեռք բերելու նպատակով: Առաջադեմ գաղափարներով և Հայ դատի խնդիրներով մտահոգ երիտասարդությունը և ուսանողությունը նույնպես ներգրավվում էին ընդհատակյա պայքարում: Ազատագրական շարժման համաժողովրդական ալիքը հետզ-

¹ Պատմ. գ. թ.:

հետե ընդգրկում էր Ադրբեջանական ԽՍՀ-ում անօրինականորեն հայտնված հայաբնակ շրջանների, ներառյալ՝ Շահումյանի շրջանի և Գետաշենի ենթաշրջանի բնակչությանը:

Ղարաբաղյան շարժման ակունքներում կանգնած, Ղարաբաղյան պատերազմի մասնակից, Գետաշենի ենթաշրջանի ինքնապաշտպանության կազմակերպիչ և ընդհանուր հրամանատար, հետմահու Հայաստանի ազգային հերոս, «Հայրենիք» շքանշանի ասպետ (20. 02. 1996թ.), Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի ուսանող Թաթուլ Կրպեյանը «Միացում» հասարակական կազմակերպության անդամ էր, զբաղվում էր զանգվածային երթերի, հանրահավաքների, նստացույցերի, դասադուլների կազմակերպմամբ, Հայ դատի քարոզչությամբ: Կազմակերպության ղեկավարը Ղարաբաղյան շարժման և «Ղարաբաղ» կոմիտեի հիմնադիր Իգոր Մուրադյանն էր, որն ահռելի դերակատարություն ունեցավ Ղարաբաղյան շարժման ընդհատակյա փուլի նախապատրաստման, ապա Ղարաբաղյան շարժման առաջին ամիսների հանրահավաքների, ցույցերի, գործադուլների կազմակերպման և «Ղարաբաղ» կոմիտեի կազմավորման գործում: Որպես ՀԽՍՀ պետպլանին կից էկոնոմիկայի և պլանավորման ինստիտուտի հատուկ տնտեսագիտական հետազոտությունների բաժնի ավագ գիտաշխատող՝ 1985 թվականից նա համակարգում էր Լեռնային Ղարաբաղի հարցի վերաբերյալ փաստաթղթերի փաթեթներ կազմելու և ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանություններին ներկայացնելու աշխատանքները:

Հայ ազգային-ազատագրական գաղափարներով տոգորված նվիրյալ երիտասարդները համախմբվում էին Իգոր Մուրադյանի շուրջ:

Թաթուլ Կրպեյանը և Իգոր Մուրադյանը ծանոթացան 1986թ.: ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի 22-ամյա ուսանող Թաթուլն անմիջապես գրավեց Իգոր Մուրադյանի ուշադրությունը, արժանացավ նրա վստահությանը՝ դառնալով նրա ամենամտերիմ անձանցից մեկը: Իգոր Մուրադյանն իր անձնական անվտանգությունը նույնպես վստահեց մարտարվեստների տիրապետող, բռնցքամարտում մրցանակների արժանացած երիտասարդին:

Իգոր Մուրադյանի խմբի անդամներ Աշոտ Եղիազարյանը և Արա Ալեքսանյանը, ինչպես նաև Թաթուլն ու տողերիս հեղինակը բնակվում էինք Նոր Նորքի երկրորդ զանգվածի ուսանողական հանրակացարանում. Աշոտն ու Արան՝ 6-րդ մասնաշենքում, մենք՝ 4-րդ:

15 հոգանոց խումբը գործում էր խիստ կանոնակարգված՝ աշխատանքի և գործառույթների հստակ բաժանումով: Իգոր Մուրադյանն իր թիմա-

կիցներին ընտրում էր ըստ գաղափարական կայունության, պայքարելու վճռականության, սկզբունքայնության, ամեն տեսակի դժվարություն հաղթահարելու, այդ թվում՝ բանտարկության, հալածանքների, հետապնդումների, նույնիսկ մահվան պատրաստակամությունը հաշվի առնելով:

Գիտական գործունեության ներքո քողարկված հանդիպումները և կազմակերպչական աշխատանքները, որոնք հիմնականում տեղի էին ունենում Իգորի աշխատավայրում կամ նրա տանը, ապահովեցին Ղարաբաղյան շարժման նախապատրաստական փուլի հաջող ընթացքը: Կազմակերպության անդամներն ստանում էին ցուցումներ և առաջադրանքներ, որոշում էին անհատական և համատեղ գործողությունների մարտավարությունը: Իգորի հետ է քննարկվել նաև առաջին արտատպված կամ արտագրված թռուցիկների, ինչպես նաև առաջին ցույցերն առաջնորդող պատահանների բովանդակությունը՝ սկզբում բնապահպանական, ապա քաղաքական Ղարաբաղը Հայաստանին վերամիավորելու կոչերով: Տղաները հաճախ անքուն գիշերներ էին անցկացնում՝ թռուցիկներով պատելով քաղաքի տարբեր վայրերը, տարածելով ազգային, հեղափոխական բնույթի արգելված գրականություն:

Ի.Մուրադյանի ցուցումներով, նախանշված թիրախային խմբերի և վայրերի ընդգրկմամբ, կազմակերպվում են նաև առաջին ընդհատակյա ստորագրահավաքները: 1987թ. ապրիլից Մարտակերտի շրջկենտրոնում և գյուղերում Հայաստանի հետ վերամիավորվելու պահանջով ստորագրություններ են հավաքվում¹: Իսկ 1987թ. օգոստոս-հոկտեմբերին Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանի հետ վերամիավորելու նպատակով անցկացված ոչ պաշտոնական հանրաքվեի ընթացքում հավաքված 80 հազար ստորագրությունները դարաբաղցիների պատվիրակության մոսկովյան առաջին այցի ժամանակ՝ 1987թ. նոյեմբերի 28-ին, ներկայացվեցին ԽՍՀՄ ղեկավարությանը²:

Թաթուլ Կրպեյանն ուսանողության շրջանում քարոզչություն իրականացնող Ղարաբաղյան շարժման երիտասարդական թևի սիրված առաջնորդներից էր: Ղարաբաղյան շարժման նախապատրաստական փուլին, որը բնորոշվում էր բնապահպանական՝ էկոլոգիական ուղղվածությամբ, մենք գործուն մասնակցություն ենք ունեցել: Այդտեղ բարձրացվում էին «Նաիրիտը», քիմիական այլ գործարաններ և ԱԷԿ-ը փակելու, օդի աղտոտվածությունը կանխարգելելու, հիվանդությունների ծավալը կրճատելու և այլ բնապահպանական, սոցիալական-առողջապահական բնույթի պահանջներ:

¹ «ԼՂ Հանրապետություն», 31.03.1998:

² Նույն տեղում, 22.01.1998:

Առաջին հանրահավաքները, որոնցում, բացի բնապահպանական կոչերից, առաջ քաշվեցին նաև քաղաքական պահանջներ, տեղի ունեցան 1987թ. աշնանը: Ղարաբաղի՝ Հայաստանին վերամիավորվելու քաղաքական պահանջն առաջին անգամ հնչեց հոկտեմբերի 18-ին՝ Իգոր Մուրադյանի գլխավորությամբ Երևանում կազմակերպված հանրահավաք-ցույցի ժամանակ: Ղարաբաղյան առաջին ցույցի կազմակերպիչներից էին նաև Թաթուլ Կրպեյանը, Աշոտ Եղիազարյանը, Արա Ալեքսանյանը, Արտակ Ստեփանյանը և ուրիշներ:

Ցուցարարների արդար բողոքը պայմանավորված էր Չարդախլու գյուղում աղբրեջանական իշխանությունների՝ ամիսներ տևած հակահայկական բռնություններով, որոնց զագաթնակետը հոկտեմբերի կեսին աղբրեջանական միլիցիայի 200 զինյալների հարձակումն էր հայկական գյուղի վրա:

Երևանյան առաջին ցույցերի պաստառները մեծ մասամբ գրվել են հանրակացարանային սենյակներում: Աշոտ Եղիազարյանը վերհիշում է. «Իգոր Մուրադյանի հետ նախապես ամեն ինչ մտածել էինք: Հանրակացարանում պատրաստեցինք պաստառները՝ ազատագրության, անկախության, էկոլոգիական անվտանգության կոչերով, ու Բաղրամյան պողոտայի ներքևից սկսեցինք բարձրանալ՝ ցուցադրելով նաև մինչ այդ թաքուն պահած Գորբաչովի նկարները, որոնց վրա ռուսերեն գրել էինք՝ «Ленин, Партия, Горбачев», որպեսզի դրանով ցույց տանք, որ վերակառուցման գաղափարները թույլ են տալիս հանդես գալ արդարության պահանջով, իսկ «Բարեկամություն» կայարանից իջնողները՝ Չարդախլուի դեպքերի մեղավորներին պատժելու կոչերով, միացան մեզ: Ստացվեց իսկական ցույց՝ մոտ 200 հոգի կլինեինք: Սկսեց անձրև տեղալ: Անվտանգության աշխատակիցները ցրեցին ցույցը՝ իլելով և պատռելով պաստառներն ու նկարները»¹:

Ցույցից հետո ՊԱԿ աշխատակիցները հսկողության տակ առան նաև Թ.Կրպեյանին: Մի քանի անգամ նկատելով իրեն հետևող անձանց և նրանցից դժվարությամբ խույս տալով՝ Թաթուլն ինձ նախագուշացրեց ավելի զգույշ և ուշադիր լինել հանրահավաքների ժամանակ: Մենք խորհրդակցում էինք միմյանց հետ, և ես նույնպես որոշ առաջադրանքներ էի ստանում՝ իմ կուրսեցիների և մտերիմների շրջանում քարոզչություն իրականացնել, տարատեսակ հայտարարություններ, արգելված գրականություն տարածել, ստորագրություններ հավաքել և այլն: Ընկերուհիներով մասնակցում էինք հանրահավաքներին, երթերին և նստացույցերին՝ մեր հա-

¹Նույն տեղում, էջ 87:

մեստ ներդրումն ունենալով համազգային հզոր շարժմանը: Թաթուլը հիմնականում հարթակի վրա էր՝ Բանախոսների կողքին, ես՝ ներքևում բազմության մեջ, սկզբում մի քանի հարյուրի, հետո՝ հազարների, ապա՝ մի քանի հարյուր հազարի հասնող ժողովրդական լայն զանգվածների հետ, որտեղ կարևոր էր յուրաքանչյուրի ներկայությունը, որովհետև անհրաժեշտ էր օրուգիշեր ապահովել համահայկական շարժման շարունակականությունը, անընդհատությունը, զանգվածայնությունը, ազգային պահանջատիրության կամքը և վճռականությունը:

Ղարաբաղյան շարժումը մեզ համար վերածնունդ և զարթոնք էր նշանակում: Հայությունն այդ օրերին մեկ դեմք ունեցող, համազգային միակամ մարմին էր, որը կարող էր ժամերով սոված կամ ծարավ քայլել, երգել կամ վանկարկել, կանգնել իրար սեղմված՝ անգամ ի վիճակի չլինելով որևէ շարժում կատարելու, բայց երբ անհրաժեշտ էր շտապօգնության մեքենայի մոտ հասցնել վատ ինքնազգացողությամբ որևէ ցուցարարի, անմիջապես, հրապարակի մի ծայրից մյուսը կես մետրանոց միջանցք բացել, միաժամանակ նստել ասֆալտին, միաժամանակ կանգնել, 10-20 հոգով միմյանց միջև կիսել մեկ հացը, նույն շից խմել մեկ կում այնպես, որ յուրաքանչյուրին հասնի, ինչով հնարավոր է օգտակար լինել՝ տնից հրապարակ տանելով անհրաժեշտ ամեն ինչ, քնել սառցապատ, թաց, ձյունոտ ասֆալտին՝ գլուխ գլխի անծանոթ մարդկանց հետ, հոգ տանել նրանց մասին, հուզվել և ուրախանալ նրանց համար՝ անգամ նրանց անունները չիմանալով: Շատերն այդպես էլ մնացին անծանոթներ, քանի որ կարևորը համազգային գաղափարներն ու նպատակներն էին, որոնք փարոս էին դարձել բոլորիս համար: Մենք լսում էինք հարթակին կանգնածներին, բայց կուրորեն չէինք կատարում նրանց հրահանգները, հավանություն էինք տալիս կամ մերժում ասվածը՝ դրական կամ բացասական բացականչություններով, հուզվում էինք միասին, ուրախանում միասին, աղբբեջանական հերթական հարձակման կամ բռնության մասին լսելով՝ ընդվզում միասին: Գիշերային նստացույցերի ժամանակ օրերով հերթապահում էինք օպերայի հրապարակում և Բաղրամյան պողոտայում, մասնակցում քայլարշավների՝ կոչ անելով միանալ շարժմանը և տարածում հայտարարություններ՝ իրազեկելով բնակչությանը:

Ազգային ինքնագիտակցության վերաթթնացումը մղում էր որոշումներ ընդունելու ազգային շահի գերակայության ըմբռնումով: Հայ ժողովուրդն իր կամքն էր թելադրում կոմունիստական իշխանություններին:

Ղարաբաղյան շարժումը բացահայտում էր ճշմարիտ իրողություններ, որոնց մասին մենք, նաև ժողովրդի ստվար հատվածը, տեղյակ չէինք: Ավելի քան յոթ տասնամյակ խեղաթյուրված կեղծ իրականությունից շարժումը մեզ տեղափոխել էր նոր իրականություն, որի անունն անկախություն էր, իսկ խորհրդանիշը՝ Ազատության հրապարակը: Համենայն դեպս, իմ և Թաթուլի, ինչպես և անշահախնդրորեն շարժմանը միացած շատ-շատերի զգացողությունն այդպիսին էր, և մենք հավատում էինք դրան:

1987թ. դեկտեմբերի 20-ին Ազատության հրապարակում տեղի ունեցած հանրահավաքը նույնպես կազմակերպել էր «Միացում» հասարակական կազմակերպությունը: Օրակարգի գլխավոր թեման Ղարաբաղի խնդիրն էր: Հանրահավաքին մասնակցում էր ավելի քան հազար մարդ:

1988թ. Ղարաբաղյան շարժումն արդեն անշրջելի իրողություն էր և թափ էր հավաքում՝ ներառելով նոր ուժեր և հասարակական լայն շերտեր:

Իգոր Մուրադյանը Ղարաբաղյան շարժման ոգին էր, անփոխարինելի և անվերապահ առաջնորդը: Չնայած, հիմնականում, ելույթ էր ունենում ռուսերեն, փոքր-ինչ կակազելով, բայց մարդիկ կլանված էին նրանով, տպավորված նրա հոետորական և կազմակերպչական տաղանդով, սուր մտքի թռիչքով:

«Ղարաբաղ» կոմիտեի հիմնադիր համագումարում, որը կայացավ մարտի 2-ին Հայաստանի գրողների միությունում, ձևավորվեց նորաստեղծ կոմիտեի կազմը՝ Իգոր Մուրադյան, Գագիկ Սաֆարյան, Մանվել Սարգսյան, ևս 6 գործիչ Ղարաբաղից, որոնց անունները չհրապարակվեցին: Թաթուլ Կրպեյանը նույնպես մասնակցում էր համագումարին: Իսկ մենք՝ հանրահավաքի մասնակիցներով, շունչներս պահած սպասում էինք որոշումների հրապարակմանը:

Մայիսի 19-ին Մատենադարանի մոտ տեղի ունեցած հանրահավաքը վճռորոշ նշանակություն ունեցավ Ղարաբաղյան շարժման հետագա ընթացքի վրա: Իգոր Մուրադյանը լքեց «Ղարաբաղ» կոմիտեն՝ մյուս անդամների հետ ունեցած տարաձայնությունների պատճառով: Հիշում եմ, առաջին մեծ հիասթափությունն էր, որ շարժման մասնակիցներս ապրեցինք այդ օրերին: Նա՝ որպես առաջնորդ, կարողացել էր դառնալ ժողովրդական լայն զանգվածների սիրելի կերպարը, անհատ, որին հաջողվել էր սկզբնավորել, ուղղորդել և կառավարել ազգային-ազատագրական հզոր շարժումը: Նրան հարթակին չտեսնելով՝ մարդիկ հոգեբանորեն ճնշված էին, մի տեսակ կոտրված, և դա ակնհայտ էր: Թաթուլը նույնպես մտահոգ ու հիասթափված էր, սակայն լի էր գործելու աննկուն վճռականությամբ:

Քարոզչական գործունեությանը զուգահեռ երկու մարտական ընկերներն զբաղվում էին ինքնապաշտպանության կազմակերպչական հարցերով, որոնք նրանց գործունեության հիմնական ուղղություններն էին:

1988-89թթ. հայ բնակչության նկատմամբ տարատեսակ բռնի գործողություններ են կատարվում Ադրբեջանի հայաբնակ շրջաններում: Հյուսիսային Արցախի Գետաշենի ենթաշրջանի գյուղերը նույնպես անմասն չեն մնում՝ հայտնվելով տեղահանության վտանգի առջև:

1989թ. հոկտեմբեր-դեկտեմբերին Գետաշենի ենթաշրջանի գյուղերում չարտոնված հանրահավաքներ կազմակերպելու, «ազգային թշնամանք սերմանելու, բնակչության շրջանում ապատեղեկատվություն տարածելու, ազգային ու ռասայական իրավահավասարությունը՝ խաթարելու փորձերի և գործունեության համար դեկտեմբերի 14-ին ԽՍՀՄ ՆԳՆ աշխատակիցները ձերբակալեցին Իգոր Մուրադյանի օգնականին՝ «Ղարաբաղ» կոմիտեի ակտիվիստ Լ.Գ. Միրզոյանին¹, իսկ դեկտեմբերի 24-ին Երևանի իրենց բնակարաններում ձերբակալվեցին Իգոր Մուրադյանը, Բենիամին Միսյանը, Գուրգեն Ղուլղազարյանը: Նրանց վերաբերյալ կազմված քրեական գործերն ուղարկվեցին ԽՍՀՄ ՆԳՆ և ԽՍՀՄ դատախազության հատուկ քննչական խմբին՝ Ադր. ԽՍՀ Քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածով սահմանված կարգով քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հայցադիմումով: ԽՍՀՄ ՆԳՆ քրեական հետախուզության աշխատակից Վլադիմիր Բիբիշևի ուղեկցությամբ նրանց, որպես քրեական հանցագործների, տեղափոխեցին Կիրովաբադի բանտ՝ «առանց այդ մասին տեղեկացնելու Երևանի իրավապահ մարմիններին»², - գրում է Բ.Միսյանի կինը՝ Ռիտա Չիլինգարյանը: Բ.Միսյանին բաց թողեցին 1989թ. փետրվարի 2-ին, իսկ Ի.Մուրադյանին սկզբում տարան Բաքու, ապա Մոսկվա և 6 ամիս անց ազատ արձակեցին³:

Իգոր Մուրադյանին տեսակցելու, նրա հետ անմիջական կապ հաստատելու և օգնելու նպատակով 1989թ. մայիսին անձնական նախաձեռնությամբ Թաթուլ Կրպեյանը, Աշոտ Եղիազարյանը և Արա Ալեքսանյանը մեկնեցին Մոսկվա: «Ուզում էինք Իգորին տեսնել: Ռեֆերատներ գրեցինք, հավաքվեց 400 ռուբլի, նաև պրոֆմիությունից օգնեցին 80 ռուբլու չափով և մեկնեցինք», - պատմում են տղաները: Մեկ շաբաթ «Իզմայլովսկի» հյուրանոցում իջևանելով⁴ փորձում էին Թաթուլին ծանոթ, Աֆղանստանում ծառայած ռուս գնդա-

¹ Правда, 20.12.1988.

² Նույն տեղում, էջ 312-314:

³ Գարդմանք, հունիս, 1999, թ. 10, էջ 7:

⁴ Ի.Վ. Բարսեղյան-Կրպեյան, Թաթուլ Կրպեյան. Հյուսիսային Արցախի Գետաշենի ենթաշրջանի ինքնապաշտպանությունը, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի հրատ., Երևան, 2016, էջ 29:

պետի միջոցով էլք գտնել Ի.Մուրադյանին հանդիպելու: Մի անգամ «Մատրոսակայա տիշինա» բանտի մոտ հերթական հերթապահության ժամանակ հանդիպեցին Իգորի մորը՝ Լյուբային, սակայն Իգորի հետ տեսակցելու ջանքերն ապարդյուն էին, և տղաները վերադարձան:

Թաթուլ Կրպեյանի նկատմամբ ՊԱԿ հսկողությունը հետզհետե ուժեղանում էր:

1989թ. հունվարի 20-ին Հայկ. ԽՍՀ կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ս.Հարությունյանը Հայկ. ԽՍՀ կոմկուսի Կենտկոմի երկրորդ քարտուղար Օ.Լոբովին, տեղակալներ Գ.Գալոյանին, Տ.Դիլանյանին և Մ.Սերոբյանին հասցեագրված գաղտնի գրությամբ պահանջում է «...մտածել և առաջարկություններ կատարել «Ղարաբաղ» կոմիտեի ակտիվիստների գործունեության չեզոքացման ուղղությամբ»¹: Ի պատասխան, փետրվարի 9-ին Օ.Լոբովի անունից Կենտկոմ է ուղարկվում «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամների և Ղարաբաղյան շարժման ակտիվիստների ցուցակը, որտեղ «ԵՊՀ ուսանողներից և դասախոսներից «Ղարաբաղ» կոմիտեի անդամներ և ակտիվիստներ» ենթացուցակի 19-րդ կետում նշված էր Թաթուլ Կրպեյանի անունը²:

1989 թվականից ընդհատակում գործունեություն էր ծավալել նաև ՀՅԴ կուսակցությունը, որին անդամակցելը բազում երիտասարդների երազանքն էր: Կուսակցության գերիսնդիրն այդ ժամանակահատվածում Լեոնային Ղարաբաղի հայության ֆիզիկական անվտանգությունն ապահովելն էր, տեղում ինքնապաշտպանության կազմակերպումը: Թաթուլ Կրպեյանն օրեցօր ավելի էր հիասթափվում հանրահավաքներից՝ դրանք համարելով ժամանակի անիմաստ կորուստ, փողոցային խաղաղ պայքարը՝ անարդյունավետ միջոց, որովհետև Արցախում և Ադրբեջանի հայաբնակ շրջաններում հայությունը ենթարկվում էր ցեղասպանական գործողությունների, որոնց դիմագրավել հնարավոր էր միմիայն զինված պայքարով:

Նա սկսում է լրջորեն նախապատրաստվել Գետաշեն մեկնելու՝ ֆիզիկական և մարտական լրացուցիչ պատրաստություն տեսնելով, ձեռնարկելով քայլեր զենք-զինամթերք հայթայթելու, կամավորական ջոկատ հավաքագրելու ուղղությամբ:

1990թ. օգոստոսին Թաթուլ Կրպեյանը զինված ջոկատով մեկնեց Հյուսիսային Արցախի Շահումյանի շրջանի Գյուլիստան գյուղ, որտեղից էլ սեպտեմբերին անցավ Գետաշեն՝ որպես Գետաշենի ենթաշրջանի ինքնա-

¹Նույն տեղում, էջ 88:

²Նույն տեղում:

պաշտպանության կազմակերպիչ և ընդհանուր հրամանատար:

Երբ 1991թ. ապրիլի 30-ին խորհրդային բանակի և ադրբեջանական *օվոնի* համատեղ իրականացրած «Օղակ» պետական ահաբեկչական գործողության ժամանակ Կրպեյանը զոհվեց՝ գործելով աննախադեպ հերոսություն՝ սպանդից փրկելով ավելի քան 3500 մարդու, Իգոր Մուրադյանն առաջիններից էր, որ լսելով Թաթուլի և մարտական ընկերների՝ Սիմոն Աչիբգոյանի, Արթուր Կարապետյանի, Հրաչ Դանիելյանի, Վալերի Նազարյանի զոհվելու լուրը, ուղղաթիռով անմիջապես հասավ Շահումյան, ապա ոտքով, անտառներով՝ Գետաշեն: Մայիսի 1-ին նա արդեն բանակցություններ էր վարում խորհրդային բանակի հրամանատարության հետ՝ պատանդների փոխանակման, զոհվածների և վիրավորների տեղափոխությունը կազմակերպելու և այլ հարցերով:

Մեր ընտանեկան արխիվի լուսանկարներից առանձնահատուկ նշանակություն ունի Թաթուլի՝ Գետաշենից բերած փաստաթղթերի ծալքերում գտնված Իգոր Մուրադյանի սև-սպիտակ լուսանկարը, որի անկյունում փոքրիկ մետաղյա խաչ է փակցված: Թաթուլը դրանից չէր բաժանվում, որովհետև թանկագին մասունք էր համարում: Այն այդպիսին էլ կմնա և կպահպանվի մեր արխիվում՝ որպես առհավատյա ազգային երկու մեծ գործիչների՝ Հայաստանի ազգային հերոս Թաթուլ Կրպեյանի և Ղարաբաղյան շարժման ու «Ղարաբաղ» կոմիտեի հիմնադիր Իգոր Մուրադյանի անքակտելի, անշահախնդիր ընկերության և համագործակցության:

Ամփոփելով, նշեմ, որ հողվածում ներկայացված հուշերը հրապարակվում են առաջին անգամ:

Մեկտեմբեր, 2018թ.

**ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՇԱՐՇՄԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆ ՓՈՒԼԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ. ԹԱԹՈՒԼ ԿՐՊԵՅԱՆԻ
ԵՎ ԻԳՈՐ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Իրինա Բարսեղյան-Կրպեյան

Ամփոփագիր

Ղարաբաղյան շարժման ակունքներում կանգնած, Ղարաբաղյան պատերազմի մասնակից, Գետաշենի ենթաշրջանի ինքնապաշտպանության կազմակերպիչ և ընդհանուր հրամանատար, հետմահու Հայաստանի ազգային հերոս, «Հայրենիք» շքանշանի ասպետ (20. 02. 1996թ.) Թաթուլ Կրպեյանը «Միացում»

հասարակական կազմակերպության անդամ էր, որի հիմնադիրն էր Ղարաբաղյան շարժման և «Ղարաբաղ» կոմիտեի հիմնադիր Իգոր Մուրադյանը: Գաղափարական, քաղաքական, ռազմական սերտ համագործակցությունից բացի նրանց միջև ձևավորվել էին ջերմ բարեկամական հարաբերություններ, որոնց մասին հիշողությունները հրապարակվում են առաջին անգամ:

ИЗ ИСТОРИИ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ЭТАПА КАРАБАХСКОГО ДВИЖЕНИЯ: СОТРУДНИЧЕСТВО ТАТУЛА КРПЕЯНА И ИГОРЯ МУРАДЯНА

Ирина Барсегян-Крпегян

Резюме

Татул Крпегян – стоящий у истоков Карабахского движения участник Карабахской войны, организатор и главнокомандующий самообороны Геташенского подрайона, Национальный герой Армении (посмертно, 20.09.1996), награжденный высшим орденом «Отечество», член общественной организации «Миатсум» («Объединение»), руководителем которого являлся основатель Карабахского движения и Карабахского комитета Игорь Мурадян.

Кроме тесного идеологического, политического, военного сотрудничества, между ними сформировались теплые дружеские отношения, воспоминания о которых публикуются впервые.

FROM THE KARABAKH MOVEMENT'S PREPARATORY STAGE HISTORY: THE COOPERATION OF TATUL KRPEYAN AND IGOR MURADYAN

Irina Barsegyan-Krpeyan

Resume

Tatul Krpeyan, participant of Karabakh movement and Karabakh war, the organizer and commander-in-chief of Getashen sub-region self-defense, National Hero of Armenia (awarded posthumously) and the bearer of the highest Order of Fatherland (20.09.1996), was a member of “Miatsum” public organization, led by Igor Muradyan, the founder of Karabakh movement and Karabakh Committee.

In addition to the close ideological, political and military cooperation, warm friendly relations were formed between them, the memories on which are published for the first time.